

عوامل مؤثر بر پیگیری رویکرد نگاه به شرق در سیاست خارجی دولت سید ابراهیم رئیسی

رحمان تقوائی پور^۱، علی باقری دولت آبادی^۲

چکیده

یکی از محورهای برجسته سیاست خارجی دولت رئیسی، پیگیری رویکرد نگاه به شرق بود. هم رئیس جمهور و هم سایر مقامات ایران پیوسته بر اهمیت این روابط و رو به گسترش بودن آن تاکید می کردند. با مشاهده عزم دولت سیزدهم برای توسعه روابط با چین و روسیه، سؤالی که مطرح می شود این است که کدام عوامل در انتخاب سیاست نگاه به شرق از سوی دولت رئیسی مؤثر بودند؟ فرضیه پژوهش تعلق خاطر رئیس جمهور به جناح اصولگرا و همناوبی ساختارهای داخلی قدرت با دیدگاه های دولت را در پیگیری رویکرد نگاه به شرق مؤثر می داند. برای پاسخ به سوال اصلی از نظریه پیوستگی جیمز روزنا و روش علی استفاده شده است. همچنین داده های پژوهش به صورت کتابخانه ای از منابع نوشتاری و الکترونیک گردآوری گردیدند. یافته های پژوهش نشان دادند رویکرد نگاه به شرق بیش از آنکه یک اجبار برخاسته از متغیر نظام بین الملل باشد یک انتخاب از سوی دولت بوده است. تعلق سید ابراهیم رئیسی و اعضای کابینه وی به جناح اصولگرا، ترجیح این جناح به توسعه روابط با شرق و برجسته سازی تضاد با غرب، یکدست شدن ساختار قدرت و حمایت یکپارچه از رویکرد نگاه به شرق، به همراه نقشی که رئیسی به عنوان یک رئیس جمهور انقلابی، ارزشی، ولایت مدار و غرب ستیز برای خود تعریف کرد در شکل گیری این سیاست خارجی مؤثر بودند.

واژگان کلیدی: رئیسی، نگاه به شرق، چین، روسیه، نظام بین الملل، تحریم.

۱ - دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه یاسوج.

۲ - استاد روابط بین الملل، عضو هیات علمی گروه علوم سیاسی دانشگاه یاسوج، abagheri@yu.ac.ir (نویسنده مسول)

Factors Affecting the Pursuit of Looking East in the Foreign Policy of Seyed Ibrahim Raisi's Administration

Rahman Taghvaeipoor¹, Ali Bagheri Dolatabadi²

Abstract

One of the prominent axes of the Raisi administration's foreign policy was the pursuit of a 'looking east' approach. Both the president and other Iranian officials continuously emphasized the importance of these relations and their expansion. The government's will to develop relations with China and Russia raises the question: which factors were effective in choosing the "looking east" policy by the Raisi administration? The hypothesis of this research considers the Iranian president's affiliation with the fundamentalist faction and systemic support for him to be effective in pursuing the "looking east" approach. To answer the main question, James Rosenau's coherence theory and a causal method have been employed. Additionally, research data were collected through library methods. The findings indicate that the "looking east" approach was a choice made by the Raisi administration and not a coercion arising from the international system. The affiliation of Seyed Ibrahim Raisi and his cabinet members with the fundamentalist faction, this faction's preference to develop relations with the East while highlighting conflict with the West, systemic support for the "looking east" approach, and the portrayal of Raisi as a revolutionary figure, supporter of Islamic norms, advocate of Velayat al-Faqih, and an anti-Western president by his supporters were all influential in shaping this foreign policy.

Keywords: Raisi, Looking East, China, Russia, International System, Sanctions.

۱۰۲

پژوهش‌نامه ایرانی
سیاست بین‌الملل،
سال ۱۳، شماره ۱، شماره
پیاپی ۲۵، پاییز و زمستان
۱۴۰۳

1- M.A Student in Political Science, Yasouj University

2 - Professor in International Relations, Faculty Member of Department of Political Science, Yasouj University

مقدمه

سیاست نگاه به شرق مفهومی است که از دهه ۱۹۹۰ و به ویژه به دنبال سیاست مهار دو گانه امریکا در خاورمیانه و با هدف افزایش روابط با روسیه، چین، هند و کشورهای آسیایی مورد توجه ایران قرار گرفت. در آن مقطع ایران در عین حال که امیدوار به توسعه روابط با غرب بود؛ فصل جدیدی از همکاری‌های اقتصادی با دو کشور روسیه و چین را گشود. این راهبرد در دولت سیدمحمد خاتمی به واسطه تنش‌زدایی در روابط ایران و غرب کنار گذاشته شد و نوعی توازن در روابط ایران با قدرت‌های بزرگ شکل گرفت. نقطه اوج سیاست نگاه به شرق در دوره ریاست جمهوری محمود احمدی‌نژاد از سال ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ اتفاق افتاد. نگاه غالب در آن سال‌ها این بود که اگر ایران به دولت‌های چین، روسیه و هند نزدیک گردد هم می‌تواند از رای مثبت آن‌ها در آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و شورای امنیت برخوردار گردد و هم اینکه خود را از فشارهای اقتصادی ناشی از تحریم‌های غرب رهایی بخشد. بدین ترتیب فصل جدیدی در سیاست خارجی ایران در روابط با این دو کشور گشوده شد. ایران در بعد نظامی اقدام به خرید ادوات نظامی و سیستم‌های پدافند هوایی از روسیه و در بعد اقتصادی واردات کالا در ازای فروش نفت به چین نمود.

با روی کار آمدن دولت حسن روحانی، سیاست خارجی ایران از نگاه به شرق فاصله گرفت و مجدد نگاه به غرب را جایگزین آن ساخت. دولت یازدهم با اعلام رویکرد اعتدال و تعامل سازنده با جهان تلاش نمود تا از راه گفتگو مناقشه هسته‌ای ایران با غرب را پایان دهد. اگرچه با اتخاذ این رویکرد روابط ایران و اروپا بهبود یافت اما با وجود انعقاد برجام، پرونده هسته‌ای ایران بسته نشد. خروج ترامپ از برجام و اعمال تحریم‌های تازه، دولت را وادار نمود تا به توازن در سیاست خارجی روی آورد. متاثر از این نگاه روابط ایران و چین توسعه پیدا کرد و محمدجواد ظریف، وزیر امور خارجه، در ۷ فروردین ۱۴۰۰ سند همکاری‌های جامع دو کشور ایران و چین را امضا نمود.

با تشکیل دولت سیزدهم، ابراهیم رئیسی از همان ابتدا پیگیری سیاست نگاه به شرق را راهبرد سیاست خارجی خود اعلام کرد. او و حسین امیرعبداللهیان، وزیر خارجه دولت، بارها تأکید کرده‌اند که اولویت آن‌ها در سیاست خارجی، تمرکز بر گسترش روابط با چین و روسیه است. در همین راستا سید ابراهیم رئیسی سومین سفر خارجی خود را دیدار با پوتین قرارداد و در مهمترین رویداد سیاست خارجی در بهمن ۱۴۰۰ وزیر امور خارجه خود را برای اجرایی‌سازی قرارداد ۲۵ ساله ایران و چین اعزام پکن کرد. از آن زمان تاکنون روابط ایران و روسیه و ایران و چین در مسیر رو به جلو حرکت کرده است. سؤالی که با مشاهده عزم دولت سیزدهم برای توسعه روابط با چین و روسیه مطرح می‌شود این است که کدام عوامل

انجمن ایرانی روابط بین‌الملل

۱۰۳

بررسی محیط منطقه‌ای
دریای خزر؛ شناخت
الگوهای منازعه و همکاری
امنیتی

در انتخاب سیاست نگاه به شرق از سوی دولت ابراهیم رئیسی مؤثر بودند؟ فرضیه پژوهش تعلق خاطر رئیس‌جمهور به جناح اصولگرا و هم‌نوایی ساختارهای داخلی قدرت با دیدگاه‌های دولت را در پیگیری رویکرد نگاه به شرق مؤثر می‌داند. روش پژوهش از نوع علی و از زیرمجموعه‌های روش‌های کیفی است. بر این اساس داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای از منابع نوشتاری و الکترونیک جمع‌آوری و تبیین شده است.

۲- پیشینه پژوهش

درخصوص سیاست نگاه به شرق در سیاست خارجی ایران چهار دسته آثار نگاشته شده است. گروه اول مقالاتی هستند که می‌کوشند سیاست خارجی دولت احمدی‌نژاد را در قالب سیاست نگاه به شرق توضیح دهند و پیامدهای سیاسی-اقتصادی آن را تشریح سازند (Ekhtiari Amiri & Salehi-Khanar, 2017; Soltaninejad, 2015; Arghavani Pirsalami, 2016). از منظر این مقالات علت اتخاذ سیاست نگاه به شرق رهایی از انزوای سیاسی و کاهش فشارهای اقتصادی ناشی از تحریم‌های غرب بوده است.

دسته دوم مقالات که به نسبت گروه اول کمتر هستند کوشیده‌اند تا مبانی نظری اتخاذ سیاست نگاه به شرق را توضیح دهند و یا از منطری نظری به این روابط نظر افکنند. هادی صیادی و اردشیر سنایی (2017) مزیت‌های ژئواستراتژیک، ژئواکونومیک و ژئوپلیتیک ایران را بستر ساز گرایش به این سیاست دانسته و در قالب این نظریات به تحلیل سیاست خارجی ایران پرداخته‌اند. مهدی سنایی و جهانگیر کرمی (2021) نیز مهم‌ترین عنصر در سیاست نگاه به شرق ایران را عوامل ژئواکونومیک دانسته و تمایل دولت‌مداران به توسعه روابط اقتصادی با چین و هند را از این منظر تحلیل می‌کنند. علی آدمی (2010) از منظر سازه‌انگاری به مشترکات فرهنگی ایران و شرق آسیا توجه نموده و تعلق ایران به حوزه تمدنی مشرق زمین در برابر مغرب زمین و هویت شرقی در برابر هویت غربی را زمینه‌ساز گرایش ایران به سیاست نگاه به شرق برشمرده است. انوشیروان احتشامی نیز این نوع سیاست را در قالب اصطلاح آسیایی شدن^۱ توضیح داده و آن را فرایندی برمی‌شمرد که بر اساس آن کشورهای خاورمیانه بر مبنای محاسبات اقتصادی روابطی استراتژیک با قدرت‌های آسیایی از جمله چین برقرار می‌کنند (Ehteshami & Bahgat, 2019, p.23).

دسته سوم مقالات، آثاری را دربرمی‌گیرد که می‌کوشند تغییرات رخ داده در سیاست خارجی دوره دوم ریاست جمهوری حسن روحانی را توصیف نمایند. محور اصلی این مقالات گرایش ایران از نگاه به غرب به سمت نگاه به شرق است. بدعهدی آمریکا در برجام، ناکامی در سیاست خارجی همسایگی، فشارهای

1- Asianisation

اقتصادی و ناکامی در مذاکرات هسته‌ای فصل مشترک تمامی این مقالات است (Perteghella, 2019; Jathol et al., 2017; Pahlavi, 2022). دسته چهارم مقالات آثاری هستند که سیاست خارجی دولت سیدابراهیم رئیسی و رویدادهای روابط خارجی آن (سفر به روسیه، شرکت در اجلاس شانگهای و...) را توصیف می‌نمایند (Shine, 2020; Druyan-Feldman, 2022; Azizi, 2021). این آثار که تعداد آن نیز اندک است به جای پرداختن به علل پیگیری سیاست نگاه به شرق از سوی دولت سیزدهم به صورت روزنامه‌نگاری و با قلم توصیفی وقایع دو سال اول ریاست جمهوری سیدابراهیم رئیسی را تحلیل می‌کنند. با توجه به ضعف‌هایی که در آثار منتشر شده وجود دارد مقاله حاضر تلاش دارد چرایی اتخاذ سیاست نگاه به شرق از سوی دولت سیدابراهیم رئیسی را توضیح دهد.

۳- چارچوب نظری

جیمز روزنا مؤلفه‌های تأثیرگذار بر رفتار سیاست خارجی کشورها را در پنج عامل توضیح می‌دهد که به «نظریه پیوستگی» مشهور شده است (Rosenau, 1971, pp. 98-99). این متغیرها عبارتند از: متغیر فرد، متغیر نقش، متغیر دیوانسالاری اداری، متغیر ملی و متغیر نظام بین‌الملل.

متغیر فرد به فرایندهای شناختی، ویژگی‌های فردی، ادراکی، انگیزه و باورهای فرد تصمیم‌گیرنده، استعدادها و تجربیات پیشین او مربوط می‌شود و فرض بر این است که این ویژگی‌های ذکر شده بر تصمیم‌گیری مقامات در خصوص سیاست خارجی کشورها تأثیر دارد. بنابراین مطابق این عامل می‌توان گفت شخصیت تصمیم‌گیرنده بر رفتار سیاست خارجی کشورها تأثیر خواهد داشت (Abedi Ardakani & Askari, 2019, p.240). از دیدگاه جیمز روزنا این متغیر مربوط به همان شخصیت‌های سیاسی یا اقتصادی است که نهادهای بزرگ و کلان را اداره می‌کنند و در تصمیم‌گیری‌های داخلی و یا خارجی نقش مؤثری دارند (Rosenau, 2005, p.:172). در نگاه وی خصوصیات فردی به دلیل عدم سازمان‌یافتگی و عدم وجود نمادهای دموکراتیک، بیشتر در کشورهای کوچک مطرح است و در این جوامع رهبران و تصمیم‌گیرندگان کمتر تحت تأثیر افکار عمومی قرار می‌گیرند.

متغیر نقش مربوط به جایگاهی می‌شود که افراد از نظر قانونی در ساختار حقوقی یک کشور اشغال می‌کنند. بنابراین متغیر نقش به مسئولیت‌هایی گفته می‌شود که فرد به دلیل جایگاهی که در آن قرار گرفته از او انتظار می‌رود. با وجود اینکه دو متغیر فرد و نقش تصمیم‌گیرنده شباهت‌های زیادی با یکدیگر دارند اما تقدم و تأخر هر یک از این‌ها نشان‌دهنده‌ی نظام سیاسی خاص خود است؛ مثلاً در نظام‌های بوروکراتیک معمولاً متغیر نقش برجسته‌تر از متغیر فرد می‌باشد (Askari, Salehi & Almasi, 2021, pp.126-127). باید

توجه داشت که بین نقش فرد و شخصیت فکری - نگرشی او یک رابطه معکوس وجود دارد. بنابراین رفتار تصمیم‌گیرنده متأثر از نقشی است که ایفا می‌کند و بر اساس جایگاهی که در ساختار حکومتی اشغال کرده مسئولیت‌هایی از او انتظار می‌رود (Rosenau, 2005, p.295).

متغیر دیوانسالاری اداری به آن جنبه‌هایی از ساختار حکومتی اشاره می‌کند که گزینه‌های سیاست خارجی را محدود می‌سازد یا افزایش می‌دهد. روند تصمیم‌گیری در نظام‌های باز، بسته و یا ترکیبی از هر دو، همواره متفاوت بوده و از الگوهای متنوعی پیروی می‌کند. بر این اساس در نظام‌های باز اگرچه روند تصمیم‌گیری، گُند است؛ اما نظام بوروکراسی فوق‌العاده به تخصصی شدن تمایل داشته و با گذراندن مراحل خاص خود، به نتایج دقیقتری دست می‌یابد (Bakhshayesh Ardestani, 2006, p.79). به‌طور کلی در ساختار پیچیده دولتی، هر یک از کارشناسان و متخصصان درون هر سازمان ارائه‌دهنده و پیشنهادکننده راهبرد و خطوط کلی سیاست خارجی یک کشور هستند و هیچ‌یک از این تصمیم‌گیرندگان نمی‌تواند خارج از خطوط ملاحظه شده رفتار کند (Rahimi et al., 2022, p.178). در این متغیر رابطه قوه مجریه و قوه مقننه در سیاست خارجی به عنوان نمونه‌ای از عملیاتی شدن متغیر حکومتی مطالعه می‌گردد.

متغیر ملی یا جامعه به آن دسته از جنبه‌های غیرحکومتی یک جامعه اشاره دارد که بر رفتارهای دولت تأثیر می‌گذارد. جهت‌گیری‌های ارزشی عمده یک جامعه، میزان وحدت ملی، میزان صنعتی شدن، گروه‌ها،

انجمن‌ها و سازمان‌های غیردولتی، متغیرهایی است که در تعیین محتوای آرمان‌ها و سیاست‌های خارجی یک کشور مشارکت دارد (Rosenau, 1971, p.108). این عوامل مانند سایر متغیرها به نوع جوامع از نظر سنتی یا مدرن بستگی داشته و گاه از رویه‌های متضاد و متناقضی پیروی می‌کنند. همچنین در این متغیر شرایط اقتصادی و اجتماعی کشور و تأثیری که بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی مقامات برجای می‌گذارد مطالعه می‌شود.

به اعتقاد روزنا دولت‌ها در روند تصمیم‌گیری از محیط بین‌الملل نیز تأثیر می‌پذیرند و واکنش به این نظام در محاسبه تصمیم‌گیرندگان منظور می‌گردد. نظام بین‌الملل شامل جنبه‌های انسانی و غیرانسانی محیط خارجی یک جامعه یا هر کشی است که در خارج روی می‌دهد و گزینه‌های سیاست خارجی تصمیم‌گیرندگان را مشروط می‌کند و تحت تأثیر قرار می‌دهد (Rosenau, 1971, p.109). در نظام بین‌الملل سلسله‌مراتب غیر دستوری بازیگران بسته به نوع قدرت طلبی مطلق و یا نسبی و نیز حوزه فعالیت بین‌المللی، به پنج رده به هم پیوسته ابرقدرت، قدرت بزرگ، قدرت منطقه‌ای، قدرت کوچک و ریزقدرت تقسیم می‌شوند. گذر زمان حاکی از آن است که دستیابی به اهداف بازیگران مذکور به‌طور فزاینده‌ای از پایین به

بالا میل به استقلال دارد. تحولات رفتار بین‌المللی قدرت کوچک، تحت سه اجبار داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی است. لذا هر چه از پله‌های پایین به طرف بالا حرکت گردد، از میزان این اجبار کاسته می‌شود. البته این نکته به معنای مصون بودن ابرقدرتها از وابستگی نیست، بلکه میزان وابستگی آن‌ها به نسبت سایرین کمتر است (Rosenau, 1971, p.109).

به نظر روزنا میزان نفوذ هر یک از عوامل فوق به پنج عامل بستگی دارد: قدرت بازیگر که کشورها را به دو دسته بزرگ و کوچک تقسیم می‌کند؛ وضعیت اقتصادی بازیگر که کشورهای توسعه‌یافته را از توسعه‌نیافته جدا می‌کند؛ ماهیت باز و بسته بودن ساختار اجتماعی؛ رخنه‌پذیری و یا رخنه‌ناپذیری ساختار فرهنگی (Rosenau, 1971, pp.96-97). اگرچه این نظریه در دوران جنگ سرد ارائه گردید اما با جرح و تعدیل‌هایی همچنان قابلیت توضیح رفتار بازیگران در قرن بیست و یکم را دارد. از جمله این جرح و تعدیل‌ها تقسیم بازیگران در سه سطح کلان بزرگ، منطقه‌ای و کوچک است. همچنین می‌توان کشورها را در سه گروه توسعه‌یافته، توسعه‌نیافته و در حال توسعه قرارداد و آنها را به لحاظ ساختار اجتماعی به باز، بسته و نیمه‌باز تقسیم کرد. بر اساس دسته‌بندی فوق ایران در زمره کشورهای قرار می‌گیرد که به لحاظ توانمندی در حد قدرت متوسط، به لحاظ دسترسی به قدرت در حد منطقه‌ای، به لحاظ توسعه‌یافتگی یا توسعه‌نیافتگی در موقعیت در حال توسعه، به لحاظ ساختار اجتماعی، نیمه باز و به لحاظ ساختار فرهنگی متفرد نفوذپذیر است (Seifzadeh, 2005, pp.64-65). بدین ترتیب با توجه به توضیحات فوق رویکرد نگاه به شرق دولت ابراهیم رئیسی را می‌توان در قالب عوامل پنج‌گانه زیر بررسی کرد.

۴- عوامل تأثیرگذار در پیگیری رویکرد نگاه به شرق از سوی دولت سیزدهم

۴-۱- متغیر فرد

خصوصیات فردی تصمیم‌گیران یعنی میزان و نوع تحصیلات، مهارت، تجربیات، خصوصیات اخلاقی، باور و استعدادها درونی؛ اولین منبع شکل‌دهنده سیاست خارجی کشورها هستند. این مقوله تمامی جوهری است که گزینش‌ها یا رفتار سیاسی یک تصمیم‌گیر را از تصمیم‌گیری دیگر متمایز می‌سازد (Bagheri Dolatabadi & Shafie Seifabadi, 2021, p.26). به لحاظ متغیر فرد ابراهیم رئیسی را فردی حوزوی با پایگاه طبقاتی متوسط باید در نظر گرفت که در خانواده‌ای مذهبی پرورش یافته است. پدر ایشان حجة الاسلام سیدحاجی رئیس‌الساداتی و مادرش سیده عصمت خدادادحسینی از سلاله سادات حسینی ساکن شهر مشهد بودند.

نمودار (۱): عوامل تأثیرگذار در پیگیری رویکرد نگاه به شرق در دولت سیزدهم

او اگرچه در ۵ سالگی پدر خود را از دست داد اما این امر موجب نگردید تا از تحصیل بازماند و تحصیلات ابتدایی را در مدرسه جوادیه و سپس تحصیلات حوزوی را در مدرسه نواب، مدرسه آیت‌الله موسوی‌نژاد مشهد و مدرسه آیت‌الله بروجردی (مدرسه خان) در قم پی گرفت (Raisi, 2022). آشنایی او در قم با امام خمینی (ره) و پیوستن به مبارزات سیاسی، از او شخصیتی انقلابی با گرایش‌های فکری سنتی و محافظه‌کار ساخت.

قرار گرفتن در حلقه حزب جمهوری اسلامی و بعدها جامعه روحانیت مبارز و برعهده گرفتن مناصب اجرایی همچون دادیاری شهرستان کرج، دادستان کرج، دادستانی شهر همدان (۱۳۵۹-۱۳۶۴) و جانشین دادستان انقلاب تهران (۱۳۶۵-۱۳۶۸) در سالهای آغازین پس از انقلاب اسلامی تفکر و اندیشه وی را استکبارستیز، استعمارستیز و غرب‌ستیز ساخت. واکنش‌هایی که نهادهای دولتی و غیردولتی غربی به عملکرد دادگاه‌های انقلاب ایران در سال‌های آغازین انقلاب داشتند در شکل‌گیری شخصیت و تفکرات

او بسیار مؤثر بودند. بعدها برعهده گرفتن مناصب بالاتر در جمهوری اسلامی همچون دادستان تهران (۱۳۶۸-۱۳۷۳)، ریاست سازمان بازرسی کل کشور (۱۳۷۳-۱۳۸۳)، معاونت اول قوه قضائیه (۱۳۸۳-۱۳۹۳)، دادستان کل کشور (۱۳۹۳-۱۳۹۴)، عضویت مجمع تشخیص مصلحت نظام (۱۳۹۶ تاکنون)، ریاست قوه قضائیه (۱۳۹۷-۱۴۰۰) و عضویت در خبرگان رهبری (۱۳۸۵ تاکنون) شخصیت سیاسی او را تکامل بخشیدند. در تمامی این سال‌ها او شاهد طرح ادعاهای مختلف حقوق بشری علیه دستگاه قضایی کشور از سوی غرب بود. گزارش‌هایی که همواره آنها را غیرواقعی و مغرضانه خواند. «جمهوری اسلامی، استانداردهای دوگانه برخی از دولت‌ها در زمینه حقوق بشر را مهمترین عامل نهادینه شدن نقض حقوق انسان [می‌داند]... جایگاه مدعی و متهم در مساله حقوق بشر نباید جابجا شود و اینکه ناقضان واقعی حقوق بشر، شایستگی اخلاقی لازم را برای اظهارنظر درباره حقوق بشر ندارند» (Raisi, 21 September 2022). این تجربیات درحالی برای او حاصل شد که نه روسیه و نه چین هیچگاه درخصوص مسائل داخلی ایران به ویژه حوزه قضایی اظهارنظر نکردند و این امر هیچ ذهنیت منفی نسبت به این دو کشور برای او ایجاد نکرد.

ابراهیم رئیسی به لحاظ ایدئولوژیکی و باورهای دینی اگرچه میانه‌ای با تفکرات کمونیستی و سوسیالیستی از نوع روسی و چینی آن ندارد و در تضاد کامل با این اندیشه‌ها قرار می‌گیرد اما به لحاظ اقتصادی، اقتصاد تعاونی و دولتی از نوع چپ را بر اقتصاد سرمایه‌داری ترجیح می‌دهد. او نیز همانند رهبری، جهان آینده را جهان چندقطبی می‌بیند که در آن «آمریکا در حال افول است» و بازیگران جدیدی همچون چین در حال سر برآوردن هستند (Raisi, 30 December 2021). از این زاویه روابط با شرق - که آینده جهان به آنجا تعلق خواهد داشت - بر روابط با غرب ارجحیت پیدا می‌کند. وی در این باره می‌گوید: «بعد از دوره یکجانبه‌گرایی، امروز فصل جدیدی در حال بروز است و قدرت‌های جدیدی در حال خلق در دنیا است. امروز دوره یکجانبه‌گرایی گذشته است. امروز قدرت آمریکایی‌ها در منطقه رو به افول است... امروز روابط جمهوری اسلامی با همه کشورها مانند روسیه، چین، ژاپن، کره و غیره روابط بسیار خوبی است و با بعضی از آنها پیمان‌های ۲۵ ساله و با برخی تفاهم‌های محکمی داریم» (Raisi, 26 October 2022). بنابراین؛ اگر به توضیحات روزنا بازگردیم که معتقد است متغیر فرد بیشتر در کشورهای توسعه‌نیافته، فاقد نقش‌های سازمان‌یافته و نهادهای بوروکراتیک و در جوامعی که رهبران آن کمتر تحت نفوذ و تأثیر افکار عمومی و گروه‌های ذی‌نفوذ قرار دارند، برجسته می‌گردد (Neack & Haney, 2005, p.2) جامعه ایران چنین ویژگی‌هایی دارد. در چنین جامعه‌ای رئیس‌جمهور می‌تواند نگاه سیاسی خود را بر دولت نیز حاکم

سازد و سیاست خارجی مورد نظر خود را پیش برد. در همین راستا، انتخاب حسین امیرعبدالهیان، در مقام وزیر امور خارجه، به عنوان فردی که تعلق به جناح اصولگرا دارد و در دوره ریاست علی لاریجانی بر مجلس شورای اسلامی دستیار ویژه او در امور بین‌الملل بوده است بسیار مهم و قابل توجه است. امیرعبدالهیان را باید به عنوان فردی در نظر گرفت که در مقطع مورد نظر نقش مهمی در تنظیم سفرهای ریاست مجلس شورای اسلامی برای پیگیری قرارداد ۲۵ ساله ایران و چین ایفا کرد و در دوره وزارت خود نیز همان مسیر را تداوم خواهد بخشید.

۴-۲- متغیر نقش

علاوه بر خصوصیات فردی، افراد در سمت حکومتی و جایگاه دولتی همواره واکنش‌های متفاوتی از خود بروز می‌دهند. جایگاه فرد در ساختار حکومتی، وظایف و مسئولیت‌های قانونی، حوزه و دامنه اختیارات، محدوده انتظارات و... بر تصورات فرد از جهان و تصمیم‌گیری‌های وی در عرصه خارجی تأثیر می‌گذارد (Rosenau, 1996, p.2). به عبارت دیگر تصویری که یک دولت، یک حکومت یا یک فرد می‌پندارد که باید بر اساس آن عمل کند، نقش نامیده می‌شود و این همان ویژگی‌های رفتاری ناشی از مسئولیت‌های سیاست‌گذاری یک بازیگر است و هر فردی که چنین جایگاهی را پر کند، از او نیز رفتار مشابهی انتظار می‌رود (Starr & Russett, 2002, pp.359-556). جمهوری اسلامی ایران برای سیاست خارجی خود نقش‌هایی همچون «دولت انقلابی»، «دولت عدالت خواه»، «دولت استکبارستیز»، «دولت ضد امپریالیسم»، «دولت مدافع اسلام»، «دولت حامی جنبش‌های رهایی‌بخش» و «دولت الهام‌بخش» تعریف کرده است (Bagheri Dolatabadi & Rezaie, 2021, p.156). انتظار می‌رود روسای جمهور نیز خود را موظف به پیگیری این نقش‌ها سازند و در نقش یک رئیس جمهور انقلابی، مکتبی و ارزشی ظاهر گردند. اساساً یکی از نکاتی که باعث گردید اصولگرایان تلاش نمایند شکست در انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۹۶ را جبران نمایند و در انتخابات دور سیزدهم به پیروزی رسند اختلاف نظرهای سیاسی بود که بین رئیس‌جمهور سابق و رهبری در خصوص مسائلی همچون حجاب، واردات واکسن از آمریکا، مذاکره و اعتماد به غرب، تحولات منطقه‌ای و مسأله هسته‌ای وجود داشت (Rezaei, 2019). اصولگرایان خواستار این بودند که فردی انقلابی و ولایت‌مدار کرسی ریاست جمهوری را در دست بگیرد که دیدگاه‌های سیاسی اش با رهبری همراستا باشد. آنها از اینکه قرارداد ۲۵ ساله ایران و چین از سال ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰ هنوز بلا تکلیف بود، دلخور بودند. برای اصولگرایان منتظر ماندن برای اینکه اروپا سازوکار مالی اینستکس را فعال سازد و یا اینکه کمیسیون سه جانبه برجام، قصورکننده از تعهدات را مشخص سازد، بی فایده بود. آنها

از سیاست صبر و انتظار دولت روحانی خسته شده بودند و برای متوقف سازی آن کوشیدند طرح‌هایی همچون «قانون اقدام راهبردی برای لغو تحریم‌ها و صیانت از منافع ملت ایران» را در ۱۱ اذر ۱۳۹۹ در مجلس یازدهم - که آن را «مجلس انقلابی» می‌خواندند - به تصویب رسانند. نامزدی ابراهیم رئیسی در انتخابات دور دوازدهم و استعفای محسن رضایی، امیرحسین قاضی‌زاده هاشمی و محمدباقر قالیباف به نفع او، در جهت تسهیل این پیروزی و تکمیل روند فوق‌الذکر اتفاق افتاد.

وجه بارز ابراهیم رئیسی که در مقام ریاستش بر قوه قضائیه به نمایش گذاشته بود این بود که تفاسیر ارائه شده از سوی وی درباره نقش‌هایی که رهبری برای انقلاب اسلامی تجویز می‌کردند (نقش استکبارستیزی و غرب ستیزی) با دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای هم‌راستا بود. آیت‌الله خامنه‌ای پیوسته بر دشمنی آمریکا با ایران تاکید نموده و در این باره معتقد است «آمریکا یک دولت استکباری است، چون روش [آمریکا] استکباری است... مسئله‌ی ما با آمریکا، مسئله‌ی استکبار آمریکایی است؛ مستکبرند، متکبرند، زورگویند، زیاده‌طلبند» (Khamenei, 27 December 2014). ابراهیم رئیسی نیز همانند رهبری، نقش استکبارستیزی را برای ایران در نظر گرفته و آمریکا را نماد استکبار در جهان می‌خواند «نماد و نمود امروز استکبار، نظام سلطه حاکم بر آمریکا است... ملت بزرگ ایران با انقلاب شکوهمند خود مبارزه با استبداد و استعمار را در دستور کار قرار داد و در ۲۲ بهمن ۵۷ به حکومت ستمشاهی مورد حمایت مستکبرین، پایان داد» (Raisi, 4 November 2022).

یکی از موضوعاتی که ذیل نقش به آن پرداخته می‌شود بحث حدود اختیارات و انتظارات از نقش است. بر اساس اصل ۱۱۳ قانون اساسی رئیس‌جمهور به‌عنوان مقام مسئول در سیاست خارجی و داخلی، جایگاه شخص دوم مملکت را دارا است. تنظیم لوایح و هماهنگی میان وزارتخانه‌ها و نظارت بر حسن اجرای آن‌ها، معرفی وزیر امور خارجه به مجلس، صدور استوارنامه برای سفرها، امضای عهدنامه‌ها، پروتکل‌ها و قراردادهای خارجی، دیدار با هیات‌های دیپلماتیک سایر کشورها، ریاست شورای عالی امنیت ملی و عضویت در مجمع تشخیص مصلحت نظام از جمله اختیارات و مسوولیت‌هایی است که نقش رئیس‌جمهور در تصمیم‌گیری سیاست خارجی را برجسته می‌سازد (Dehghani Firouzabadi, 2017, pp.172-173). بر اساس این اختیارات، انتظار می‌رود رئیس‌جمهور «منافع ملی» ایران را در عرصه بین‌المللی پیگیری نماید. «منافع ملی مفهومی است پیچیده و دارای تعاریف مختلف» (Seifzadeh, 1999, p.180) که تعیین مصداق آن توسط دولتمردان انجام می‌شود. «به گونه‌ای که هر گاه دولتها درصدد اتخاذ تصمیم و سیاستگذاری خاصی برای تامین اهداف ملی خویش باشند، می‌کوشند آن را در چارچوب منافع ملی توجیه کنند» (Ghavam, 1993, p.129). در طول سال‌های پس از انقلاب اسلامی دولت‌ها تعاریف مختلفی از

۱۱۱

بررسی محیط منطقه‌ای
دریای خزر؛ شناخت
الگوهای منازعه و همکاری
امنیتی

منافع ملی و اولویت‌های سیاست خارجی ایران ارائه کرده‌اند. بر همین اساس پیوسته چرخش در رویکرد سیاست خارجی ایران از شرق به غرب در دوره اصلاح طلبان (Fathollah Nejad, 2020, pp.43-57) و از غرب به شرق در دوره اصولگرایان شکل گرفته است (Sariolghalam, 2018, Alam, 2000). اصولگرایانی همچون ابراهیم رئیسی و حسین امیرعبداله‌یان منافع ایران را در نگاه به شرق می‌جویند. انتظاری که از دولت رئیسی از همان ابتدای قرار گرفتن در مسند قدرت وجود داشت هرگز توسعه روابط با غرب نبود. کما اینکه دولت‌های غربی نیز از به قدرت رسیدن او استقبال چندانی نکردند (Aljazeera Agency, 2021) و او را «روحانی تندرو» و «ناقض حقوق بشر» خواندند که در یک انتخابات «غیررقابتی» به پیروزی رسیده است (Daily Sabah, 2021). به همین خاطر؛ دولت سیزدهم هیچ انگیزه‌ای و امیدی برای توسعه روابط با غرب ندارد. اگر هم ذره‌ای تردید برای انتخاب رویکرد نگاه به شرق در بدنه دولت سیزدهم وجود داشت مواضع کشورهای اروپایی در خصوص اعتراضات سیاسی پاییز ۱۴۰۱ ایران کاملاً آن را برطرف کرد.

۴-۳- متغیر نظام دیوانسالاری

متغیر نظام دیوانسالاری یا بروکراتیک به این مسأله می‌پردازد که چگونه جوانب ساختاری دولت شامل پیچیدگی یا عدم پیچیدگی سازمانی دولت، روابط سازمان‌های درون دولتی، روابط متخصصان و کارشناسان درون یک تشکیلات، تدوین کنندگان و ارائه‌دهندگان پیشنهادها و خطوط کلی تصمیم‌گیری بر نحوه تصمیم‌گیری سیاست خارجی تأثیر می‌گذارد. در این متغیر شناخت نهادهای تأثیرگذار در امر تصمیم‌گیری و چگونگی ارتباط آنها امری حیاتی است. ساختار پیچیده یک دولت، روابط سازمان‌های درون دولتی و در نهایت کارشناسان و متخصصان درون یک تشکیلات، تدوین کنندگان و ارائه‌دهندگان پیشنهادها و خطوط کلی شکل‌دهنده تصمیم‌گیری در سیاست خارجی می‌باشند و هیچ تصمیم‌گیرنده‌ای نمی‌تواند فارغ از این ملاحظات تصمیم‌گیری نماید (Jalali Baranji, 2008, p.20).

در نظام دیوانسالاری ایران دو دسته نهاد رسمی و غیررسمی در تعیین سیاست خارجی تأثیرگذار هستند. رهبری، مجلس شورای اسلامی، شورای عالی امنیت ملی، مجمع تشخیص مصلحت نظام، شورای نگهبان و ریاست جمهوری به عنوان نهادهای رسمی و نهادهای نظامی - اطلاعاتی (از جمله سپاه پاسداران انقلاب اسلامی)، صدا و سیما، شورای ائمه جمعه و جماعات و سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی به عنوان نهادهای غیررسمی ایفای نقش می‌کنند (Mohammadi, 2012, pp.120-126). نقش و تأثیرگذاری این نهادها برابر نیست؛ کما اینکه برخی پژوهش‌ها حاکی از این است که سیاست خارجی ایران محصول رایزنی

و توافق بین سه مرکز تأثیرگذار اما نابرابر قدرت در ایران یعنی ریاست جمهوری، سپاه پاسداران و رهبری است و حرف آخر در سیاست خارجی را رهبری ایران بر اساس پیشنهادات دو گروه اول می‌زند (Kamrava, 2021, p.1) و برخی دیگر بر این عقیده تأکید دارند که شخصیت اصلی تأثیرگذار در سیاست ایران نه ریاست جمهوری، بلکه رهبری است و این جایگاه حاصل اختیاراتی است که قانون اساسی برای او در نظر گرفته است (Ganji, 2013, p.1). بر اساس اصل ۱۰۷ قانون اساسی رهبر منتخب خبرگان، ولایت امر و همه مسوولیت‌های ناشی از آن را بر عهده خواهد داشت. همچنین بیشترین وظایف و اختیارات رهبری که در اصل ۱۱۰ مورد اشاره قرار گرفته مستقیم یا غیرمستقیم به سیاست خارجی و تصمیم‌گیری در این حوزه مربوط می‌شود. به نظر می‌رسد سیاست خارجی نگاه به شرق در دولت سیزدهم بیش از آنکه برخاسته از ابتکار خود دولت باشد حاصل پیشنهاد دیگر نهادهای غیررسمی همچون سپاه پاسداران به رهبری و تأیید نهایی آن از سوی آیت‌الله خامنه‌ای باشد. چراکه ابراهیم رئیسی «اولین رئیس‌جمهور ایران است که سابقه اجرایی او به دلیل نزدیک به چهار دهه فعالیت در حوزه قضائی، بسیار ضعیف است» (Safaei, 2021). در نتیجه این شرایط آنچه سیاست خارجی را پیش خواهد برد تحلیل و محاسبات رهبری در خصوص نظام بین‌الملل و جایگاه ایران در آن و همراهی قوه مجریه با این دیدگاه‌ها است (Kazemzadeh, 2013, pp.449-452; Sajadpour, 2009, pp.14-21).

یکدست شدن ساختار قدرت و قرار گرفتن تمامی قوا در اختیار جناح اصولگرا نیز کمک می‌نماید این سیاست خارجی برخلاف سیاست‌های دولت‌های پیشین (حججه الاسلام روحانی و خاتمی) آسان‌تر پیش رود. به عنوان مثال هیچ صدای مخالفی در خصوص سیاست خارجی دولت از درون مجلس و مجمع تشخیص مصلحت نظام به گوش نمی‌رسد. محمدباقر قالیباف، ریاست مجلس شورای اسلامی، درباره دولت سیزدهم می‌گوید: «دولت سیزدهم در بیش از ۱۰۰ روزی که از آغاز به کارش می‌گذرد، مجاهدانه تلاش داشته و حتی پنجشنبه و جمعه‌ها را هم مشغول کار بوده است» (Etemad Newspaper, 2 December 2021).

هم‌خبرگان رهبری، که رئیس‌جمهور در آن مقام نائب رئیسی را بر عهده دارد و هم‌شورای نگهبان و شورای عالی امنیت ملی از تصمیمات دولت پشتیبانی می‌کنند. ریاست قوه قضائیه برخلاف اسلاف خود، انتقاد از سیاست خارجی دولت را کنار نهاده و صرفاً به امور قضائی مشغول است. در این ساختار بواسطه حضور افرادی با پیشینه نظامی در سمت‌های اجرایی نقش میدان برجسته‌تر از دیپلماسی گردیده و دولت همراستا با مقامات نظامی می‌کوشد سیاست خارجی را در خدمت امنیت بکارگیرد. فروش پهپاد به روسیه، موشک باران شمال عراق و دادن اولتیماتوم به دولت این کشور، برگزاری رزمایش در مرز ارس و تهدید

آذربایجان به اقدام نظامی در صورت هرگونه تغییر در مرزها، رایزنی با چین و روسیه درخصوص تحولات افغانستان و نحوه مواجهه با طالبان، برگزاری رزمایش‌های نظامی دریایی مشترک با روسیه و چین در آب‌های بین‌المللی نشان از این دارد که در پیگیری سیاست نگاه به شرق دیپلماسی کاملاً همراستا با میدان است. دولت خطوط اصلی برنامه‌های خویش را از رهنمودهای رهبری در بحث سیاست خارجی گرفته و ابتکار عمل در آن محدود است. به عنوان مثال زمانی که رهبری در دیدار با ولادیمیر پوتین، از ضرورت عملیاتی شدن تفاهم‌ها و قراردادهای بین ایران و روسیه، سخن می‌گویند و اظهار می‌دارند «همکاری‌های بلندمدت ایران و روسیه عمیقاً به نفع هر دو کشور است» (Khamenei, 16 August 2022). ریاست جمهوری نیز همان خط فکری را در مسیر اجرا دنبال می‌کنند.

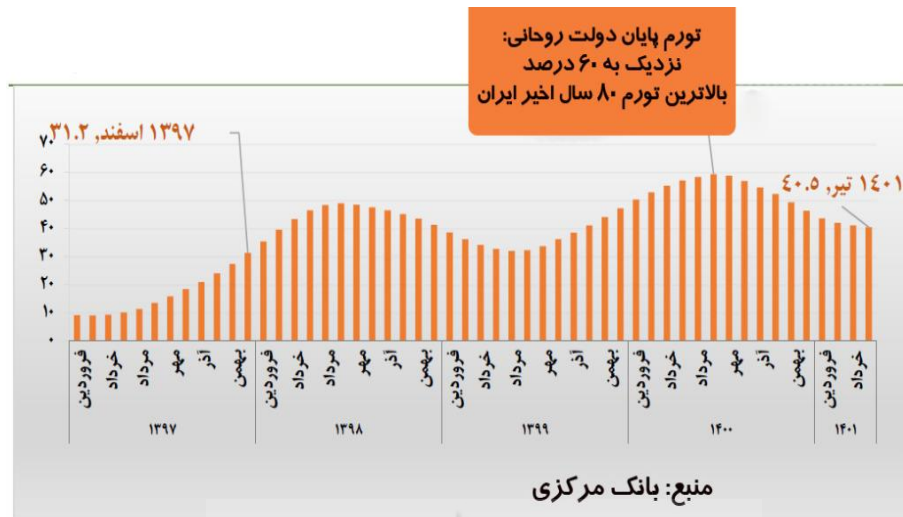
مصادق دیگر این متابعت سیاسی را درخصوص روابط با چین می‌توان مشاهده کرد. توسعه روابط با چین بخشی از نگاه به شرق در سیاست خارجی ایران است که رهبر ایران همواره از آن دفاع کرده است (Sharafedin, 2016). ابراهیم رئیسی نیز در تداوم خط فکری رهبری در دیدار ژنرال «ویو فنگ» وزیر دفاع چین با بیان اینکه تحولات منطقه‌ای و جهانی، ارزش همکاری‌های راهبردی ایران و چین را بیش از گذشته نشان می‌دهد، بیان می‌کنند «این روابط راهبردی را فارغ از تحولات بین‌المللی و بر اساس اعتماد سیاسی متقابل دنبال می‌کنیم و اجرای موفق برنامه همکاری‌های جامع ۲۵ ساله در این راستا اولویت دارد» (Raisi, 27 April 2022).

۴-۴- متغیر ملی (جامعه)

از آنجا که سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران ریشه در منابع مادی و معنایی داخلی دارد و آن‌طور که جیمز روزنا می‌گوید: «برای تغییر در سیاست خارجی، ساختار داخلی باید تغییر کند» (Rosenau, 1980, pp. 70-71) بررسی متغیر ملی بویژه شاخص‌های اقتصادی - سیاسی حائز اهمیت است.

به لحاظ اقتصادی از سال ۱۳۹۷ و با خروج آمریکا از برجام فشارهای اقتصادی بر دولت و مردم ایران بیشتر گردید؛ به نحوی که دولت حسن روحانی از تحریم‌ها تعبیر به «جنگ اقتصادی» کرد. این فشارها موجب گردید تا تورم ایران از ۹/۶ درصد در سال ۱۳۹۶ به ۲۱ درصد در سال ۱۳۹۸ و ۳۶/۴ در سال ۱۳۹۹ و ۴۱/۴ در سال ۱۴۰۰ برسد (Trading Economics, 2022). دولت دوازدهم در حالی روزهای پایانی فعالیت خود را پشت سر گذاشت که به گزارش مرکز آمار ایران تورم به مرز ۵۷ درصد هم رسید و رکوردی بی‌سابقه در ۸۰ سال اخیر ایران برجای گذاشت (IRNA News Agency, 2 September 2022). اثرات این تورم خود را در سبد هزینه‌های خانوارهای ایرانی بویژه در بخش مسکن و مواد غذایی نشان داد. به عنوان مثال

قیمت مسکن در تهران که در تیرماه ۱۳۹۲ کمتر از ۳/۷ میلیون تومان بود در تیرماه ۱۴۰۰ به بالای ۳۰ میلیون تومان رسید؛ یعنی بیش از ۷۰۰ درصد گران شد (IRNA News Agency, 18 September 2022).

نمودار (۲): تورم در دولت دوم روحانی

همزمان شدن دو سال پایانی دولت روحانی با شیوع کرونا و وضع محدودیت‌های حمل و نقل کالا از سوی کشورها صادرات ایران را نیز متأثر کرد. دولت که با کاهش درآمدهای خود مواجه گردیده بود بالاچار به سیاست چاپ پول و نیز دریافت وام‌های خارجی روی آورد. فشارهای اقتصادی بر دولت موجب گردید تا برای جبران کسری بودجه و کاهش بار مالی هزینه‌های دولت دست به تصمیمی سخت یعنی افزایش قیمت بنزین و گازوئیل بزند. اقدامی که اعتراضات مردمی در آبان ۱۳۹۸، نارضایتی از دولت، و بی‌اعتمادی بین مردم و مسوؤلین را به همراه آورد.

فشارهای فوق‌الذکر به روند مهاجرت در کشور شتاب بخشید. به گفته مهدی نوربخش، استاد امور بین الملل و تجارت دانشگاه هریسپورگ، «در سال ۲۰۲۰ بیش از ۹۰۰ استاد دانشگاه از کشور مهاجرت کرده‌اند. برای بسیاری از ایرانیان، بهترین کشور برای مهاجرت، امریکا بوده است. طبق گزارشی که سازمان ملل متحد تهیه کرده، بیش از ۳۰ درصد ایرانیان مهاجر تا سال ۲۰۱۹ در آمریکا شهروند شده و بقیه بین کانادا و کشورهای اروپایی تقسیم شده‌اند. هر سال بین ۱۵۰ تا ۲۰۰ هزار نفر از ایران مهاجرت می‌کنند.

یکی از دلایل مهم مهاجرت از ایران، به غیر از مشکلات سیاسی، مشکلات اقتصادی بوده است» (Nourbakhsh, 2021, pp.10-11).

موضوع فرار مغزها به مهاجرت دسته‌جمعی پزشکان و کادر درمان نیز رسید. بر اساس آمارهای رسمی منتشر شده در سال ۱۴۰۰، ۱۶۰ متخصص قلب از ایران مهاجرت کردند. در همین مدت ۳۰ هزار کادر درمان از دانشکده‌های علوم پزشکی درخواست گواهی عدم سوء پیشینه برای اشتغال در عمان داشته‌اند (Etemad Newspaper, 2 December 2021). همچنین «ظرف چهارسال گذشته ۱۶ هزار پزشک عمومی از کشور مهاجرت کرده‌اند. این آمار زمانی برجسته‌تر می‌شود که بدانیم طبق اعلام وزارت بهداشت، ۱۸ هزار پزشک عمومی در سراسر کشور کمبود داریم» (Etemad Newspaper, 2 December 2021).

برای توقف روند فوق‌الذکر دولت رئیسی وعده‌هایی همچون «تک‌رقمی کردن نرخ تورم»، «پایان فساد و رانت»، «ایجاد ۴ میلیون شغل»، «کاهش ۵۰ درصدی هزینه‌های درمان»، «ریشه‌کن کردن فقر» و «قطع وابستگی کالاهای اساسی و سفره مردم به قیمت دلار» داد (Donyaye Eghtesad Newspaper, 21 March 2022). وی بارها تاکید کرد «سفره مردم را به برجام گره نخواهیم زد» (Raisi, 18 October 2021). معنای این سخن این بود که دولت بدنبال احیای اقتصاد ایران از طریق راههایی بجز حل مساله پرونده هسته‌ای و تنش‌زدایی با غرب است. علی‌رغم اینکه او در بعد داخلی «اقتصاد مقاومتی» (Raisi, 30 December 2021) (و در بعد خارجی «سیاست خارجی متوازن» را پیشنهاد داد (Raisi, 5 August 2021) اما خیلی زود آثار نگاه به شرق در سیاست خارجی دولتش نمایان شد.

رئیس‌در اولین سفر رسمی خود به تاجیکستان رفت و درخواست عضویت دائم ایران در سازمان شانگهای را مجدداً مطرح ساخت. درخواستی که در ۲۵ شهریور ۱۴۰۱ مورد موافقت قرار گرفت. او در سفر دوم خود به ترکمنستان رفت و با حضور در اجلاس اکو همکاری‌های منطقه‌ای را از جمله اولویت‌های دولتش برشمرد. روسیه سومین مقصد سفر خارجی رئیسی و هیات ۶۰ نفره همراه وی بود. حسین امیرعبداللهیان از این سفر که با حواشی بسیار همراه بود با عنوان «دیپلماسی فعال رئیس‌جمهور» یاد کرد و حاصل آن را «توافقات، دستاوردها و برنامه‌های متنوع رئیس‌جمهور» و از جمله مذاکره سه ساعته با پوتین برشمرد (Donyaye Eghtesad Newspaper, 21 March 2022). این سفرها بویژه سفر پوتین به تهران در ۲۸

تیرماه ۱۴۰۱ برای شرکت در هفتمین نشست سران «روند آستانه»^۱ ایران را به طور کامل در مدار شرق‌گرایی قرار داد. ایران و روسیه توافق کردند که شرکت گازپروم ۴۰ میلیارد دلار در ایران سرمایه‌گذاری انجام دهد. این سرمایه‌گذاری حداقل بر روی کاغذ از سوی ایران که تحت شدیدترین تحریم‌های بین‌المللی قرار دارد حائز اهمیت است.

۴-۵- متغیر نظام بین‌الملل

مقصود از نظام بین‌الملل محیطی است که بازیگران در آن به کنش و واکنش با یکدیگر برای تأمین منافع ملی خود مشغول هستند (Ghavam, 1993, p.29). ساختار نظام بین‌الملل که در هر دوره متأثر از نحوه توزیع قدرت بین قدرت‌های بزرگ شکل می‌گیرد محدودیت‌ها و امکاناتی برای سیاست‌گذاری دولت‌ها به وجود می‌آورد (Bagheri Dolatabadi & Mardanlou, 2015, p.41). دوران ریاست‌جمهوری ابراهیم رئیسی در شرایطی آغاز گردید که در آن اختلافات بین اروپا و آمریکا که متأثر از سیاست‌های ترامپ رو به سردی نهاده بود مجدداً گرم گردید و نوعی هم‌نواپی برای اعمال فشار بیشتر بر ایران شکل گرفت (Alcaro, 2021, p.55). اروپا کوشید تا نقش پیشین خود در مذاکرات هسته‌ای را که با خروج ترامپ از برجام به حاشیه رانده شده بود احیا نماید (Hengel, Small & Kirschenbaum, 2022). نقش جوزف بورل، مسوول سیاست خارجی اتحادیه اروپا در این مرحله بسیار پررنگ بود. او با پیشنهادهای راه را برای مذاکرات هسته‌ای ایران باز کرد اما پیشنهادهای او خیلی زود با اصلاحیه‌هایی از سوی ایران و آمریکا و در نهایت بن‌بست مواجه شد (Gugarats, 2022). این تحولات در حالی رقم خورد که دو قدرت دیگر جهانی یعنی روسیه و چین کوشیدند در مسأله هسته‌ای کنار ایران ایستاده و مواضعی همسو با تهران اتخاذ نمایند.

وانگ یی، وزیر امور خارجه چین، در این باره گفت: «مسئولیت اصلی مشکلات جاری با ایران برعهده ایالات متحده است، زیرا به طور یکجانبه از توافق هسته‌ای ۲۰۱۵ بین قدرت‌های بزرگ و ایران خارج شده است» و بار دیگر بر مخالفت کشورش با تحریم‌های یکجانبه آمریکا علیه ایران تأکید کرد (Galbraith, 2022). موضعی که از سوی مسکو نیز تکرار شد. سرگئی لاوروف، وزیر امور خارجه روسیه در این باره گفت: «ما به دنبال بازگرداندن برجام منحصراً به نسخه اولیه آن خواهیم بود، همانطور که

1- Astana Process

در سال ۲۰۱۵ با قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل متحد بدون حذف و بدون اضافات تصویب شد... تمام تحریم‌های غیرقانونی ضد ایرانی باید لغو شود» (Anadolu Agency, 2022). این مواضع به همراه قرارگرفتن نام سه کشور در سند استراتژی امنیت ملی سال ۲۰۲۲ آمریکا به عنوان «تهدید علیه آمریکا» موجب گردید تا نزدیکی سه طرف به هم بیشتر شود (White House, 2022). شرایط مذکور حتی این تلقی را در ایران ایجاد کرد که جهان در آستانه یک «نظم نوین» قرار گرفته است. نظم نوینی که سه ویژگی دارد: انزوای آمریکا در جهان، انتقال قدرت از غرب به شرق و گسترش ایدئولوژی مقاومت در بخش‌های مختلف جهان. مقامات ارشد جمهوری اسلامی ایران در سخنرانی‌های خود به تشریح این شرایط پرداختند. رهبر انقلاب در دیدار پوتین اعلام کردند: «امروز آمریکا و غرب ضعیف‌تر از قبل شده و با وجود تلاش و هزینه زیاد، بُرد سیاست‌های آنها در منطقه ما از جمله در سوریه، عراق، لبنان و فلسطین بسیار کم شده است» (Khamenei, 16 August 2022). سیدیحیی رحیم صفوی، دستیار و مشاور رهبر انقلاب از انتقال قدرت از غرب به شرق خبر دادند و اظهار داشتند «انتقال قدرت از غرب به شرق به تدریج در حال انجام است. ایران یک کشور آسیایی است که با حضور در سازمان‌های و با متحد شدن با اتحادیه اوراسیا می‌تواند در این قدرت آسیایی سهمی شود و علاوه بر اینکه قدرت مهمی در غرب آسیا خواهد شد، به یکی از قدرت‌های آسیا تبدیل می‌شود» (IRNA News Agency, 29 January 2022). علی‌اکبر ولایتی، مشاور رهبر انقلاب در امور بین‌الملل، هم در اظهارنظر مشابهی بیان داشتند: «نگاه به شرق نگاهی است که هم امام فرمودند هم رهبر انقلاب؛ یعنی اینکه ما نگاهمان به سمتی باشد که در حال طلوع است. در حال حاضر، مشخصاً شاهدیم شرق در حوزه‌های مختلف به پا خاسته است؛ هند یک‌جور، چین یک‌جور، روسیه یک‌جور و دیگر کشورهای آن منطقه هم جور دیگر. حضرت امام و آقا فرمودند کشف شرق در حال طلوع اهمیت دارد» (Velayati, 2022). در ادامه ولایتی علت گرایش ایران به سوی همکاری با چین و روسیه را چهار عامل برمی‌شمرند: ۱- مقابله با توسعه‌طلبی و هژمونی آمریکا و غرب؛ ۲- سیاست مستقل هر سه کشور؛ ۳- پشتیبانی ملت‌های آنها از این سیاست؛ ۴- حفظ فرهنگ و تمدن شرقی» (Velayati, 2022). همراستا با مقامات فوق ابراهیم رئیسی نیز از توسعه روابط با شرق پیوسته دفاع کرده است. اگرچه او هیچگاه از تحریم‌ها و فرار از انزوای بین‌المللی به عنوان علل دیگر گرایش به شرق نام نبرده است؛ اما بسیاری از تحلیل‌گران بین‌المللی از عوامل فوق به عنوان مهمترین محرک‌های ایران برای توسعه روابط با چین بویژه اجرایی کردن قرارداد ۲۵ ساله دو کشور یاد می‌کنند (Caba-Maria, 2020, p.254, Green, 2021). تهران دیدگاه‌های سیاسی چین در مخالفت با جهان تک قطبی آمریکا و نظم جهانی تحت رهبری

آمریکا را همراهی با دیدگاه‌های خود می‌داند (Holmquist & Englund, 2020, p.9). آنها امیدوار هستند برنامه جامع استراتژیک دو کشور بتواند قدرت مانور بیشتری به ایران برای تقابل با ایالات متحده و متحدین منطقه‌ای این کشور بدهد.

شاید بتوان گفت یکی از بخش‌های جذاب این قرارداد ۲۵ ساله مشارکتی است که چین در اجرای ابتکار یک کمربند-یک جاده خواهد داشت. طرح راه ابریشم جدید یا طرح یک کمربند-یک جاده، یک طرح سرمایه‌گذاری در زیربنای اقتصادی بیش از ۶۰ کشور جهان و توسعه دو مسیر تجاری «کمربند اقتصادی راه ابریشم» و «راه ابریشم دریایی» است که توسط چین در سال ۲۰۱۳ ارائه شده است (Li, 2017, p.13). پشتوانه این طرح قدرت صنعتی اقتصاد چین و توان سرمایه‌گذاری آن است. چین در سال‌های گذشته از طرحی ۹۰۰ میلیارد دلاری برای سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های اقتصادی جهان به منظور گسترش جهانی شدن و توسعه بازارها رونمایی کرده است (Aid Data, 2017). این طرح بزرگترین طرح سرمایه‌گذاری است که تاکنون توسط یک کشور ارائه شده است و ایران دلیلی نمی‌بیند تا خود را از این سرمایه محروم سازد. ایران در سال‌های گذشته شاهد کاهش مداوم جذب سرمایه خارجی بوده است. در سال ۲۰۱۷ سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران به ۵ میلیارد دلار رسید. این سرمایه‌گذاری در سال ۲۰۱۹ هفتاد درصد دیگر نیز افت کرد و به ۱/۵ میلیارد کاهش یافت (UN Conference on Trade, 2020).

از این منظر قرارداد با چین شاید بهترین گزینه برای ایران نباشد اما بدترین هم نیست.

حجم تجارت ایران و چین در سال ۲۰۱۶ که توافقنامه همکاری استراتژیک امضا گردید کمتر از ۲۵ میلیارد دلار بود. این رقم یکسال پس از خروج آمریکا از برجام به ۱۹ میلیارد دلار کاهش پیدا کرد (IMF, 2021) و در سال ۲۰۲۰ به ۱۴/۹ میلیارد دلار رسید (Green, 2021, p.9). دو طرف امیدوار هستند که تا سال ۲۰۲۶ حجم تجارت دو کشور به ۶۰۰ میلیارد دلار برسد.

همچنین با پایان یافتن محدودیت پنج ساله ذکر شده در قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت سازمان ملل برای واردات تسلیحات متعارف در تاریخ ۱۸ اکتبر ۲۰۲۰، ایران امیدوار شده است بتواند همکاری‌های نظامی خود با دیگر کشورها از جمله چین و روسیه را از سر بگیرد. این همکاری‌ها به ایران کمک خواهد نمود تا قدرت نظامی خود را تقویت نماید و بسیاری از تجهیزات نظامی قدیمی خود را با نمونه‌های مشابه چینی و روسی جایگزین سازد.

۵- نتیجه‌گیری

به نظر می‌رسد بر اساس نظریه پیوستگی روزنا رویکرد نگاه به شرق در سیاست خارجی ابراهیم رئیسی بیش

از آنکه ناشی از اجبار محیط و نظام بین‌الملل باشد یک انتخاب بوده است. این انتخاب در متغیر فرد که به دیدگاه‌های سیاسی رئیس‌جمهور، اعضای کابینه و به طور خاص وزیر امور خارجه بازمی‌گردد بسیار برجسته است. هم شخص رئیس‌جمهور و هم تیم اصولگرای وی نگاه کاملاً غرب‌ستیز دارند و نگاه به شرق را نوعی توازن در سیاست خارجی ایران می‌بینند تا کمی از غرب‌گرایی دوره روحانی فاصله بگیرند. به لحاظ متغیر نقش، ابراهیم رئیسی فردی است انقلابی، ارزشی، ولایت‌مدار و عدالت‌خواه که تصمیمات خود را با دیدگاه‌های رهبری تنظیم می‌سازد. او در مقام یک رئیس‌جمهور نقش خود را ذیل رهبری تعریف کرده و کاملاً از فرمایشات رهبری پیروی می‌کند. وقتی که محور سخنان رهبری و تیم مشاور وی بر توسعه روابط با شرق استوار گردیده است؛ ریاست جمهوری نیز در همان مسیر حرکت خواهند کرد. همچنین، رئیسی تلاش می‌نماید در چارچوب تعهدات و اختیارات قانونی که برعهده دارد بتواند پاسخگوی انتظاراتی که از نقش ریاست جمهوری می‌رود، باشد. انتظاری که جریان سیاسی حامی وی در انتخابات از او دارد این است که به روند غرب‌گرایی که در دولت روحانی وجود داشت پایان دهد. به نظر می‌رسد سیاست نگاه به شرق رئیس‌جمهور تا حدی تامین‌کننده این انتظار خواهد بود.

علاوه‌براین، بررسی دیوانسالاری اداری ایران در دوره رئیسی حاکی از این است که در ساختار تصمیم‌گیری کشور نوعی هم‌صدایی و حمایت از سیاست نگاه به شرق شکل گرفته است. این اجماع نسبی موجب گردیده تا وزارت امور خارجه در پیگیری این سیاست آسوده‌خاطر باشد. در بعد متغیر ملی نیز مشکلات اقتصادی ناشی از تحریم‌ها و وعده‌هایی که رئیس‌جمهور برای تحقق عدالت، مبارزه با فقر و فساد و استکبارستیزی داده است او را نیازمند تامین منابع مالی و سرمایه‌گذاری خارجی می‌سازد. در شرایط کنونی هیچ کشوری به اندازه چین مشتاق سرمایه‌گذاری در ایران برای تکمیل پروژه یک کمربند یک جاده نیست و رئیس‌جمهور این مسأله را یک فرصت می‌بیند.

با وجود اینکه شواهد ارائه شده گویای اثربخشی کمتر متغیر نظام بین‌الملل در تصمیم دولت است اما نمی‌توان نقش این عامل را در پیگیری رویکرد نگاه به شرق نادیده گرفت. ایران پس از اعتماد به غرب در برجام و عدم مشارکت به موقع و سازنده از سوی اروپا، از توسعه روابط با غرب دلسرد گردیده است. هم‌راستا شدن سیاست‌های اتحادیه اروپا با آمریکا برای تداوم فشار بر ایران نیز هرگونه انگیزه برای توسعه این روابط را از بین برده است. از سوی دیگر برداشت ایران این است که پس از تهاجم نظامی روسیه به اوکراین و نیز تشدید تنش بین آمریکا و چین نوعی نظم نوین در جهان در حال شکل‌گیری است. اساس این نظم بر قدرت گرفتن شرق و افول غرب استوار است. انتخاب دولت سیزدهم این است که قطار

سیاست خارجی ایران در چنین شرایطی در ریل شرق قرارگیرد تا با روندهای جهانی همراستا باشد. دیدگاه‌های سیاسی مشترک ایران، روسیه و چین درخصوص مقابله با یکجانبه‌گرایی آمریکا و تأکید بر جهان چندقطبی نیز انگیزه‌های دولت برای این تصمیم را قوی‌تر ساخته است.

References

- Aaljazeera Agency (2021). World Reacts to Election of Iran's New Hardline President Raisi. *Aaljazeera Agency*, 19 June, <https://www.aljazeera.com/news/2021/6/19/world-reacts-to-election-of-irans-new-hardline-president-raisi>
- Abedi Ardakani, M.; & Askari, A. (2019). An Examination on the Aggressive Diplomacy in Iranian Foreign Policy toward the West and US (2005-2013). *Political Quarterly*, 49(2), 431-452. doi: 10.22059/jpq.2019.207293.1006803(in Persian)
- Adami, A. (2010). The Strategy toward East in the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran: Viewpoints, Settings and Opportunities. *Political Studies*, 2(7), 97-126. (in Persian)
- Aid Data (2017). Global Chinese Official Finance Database. *Aid Data*, <https://www.aiddata.org/data/chinese-global-official-finance-dataset>.
- Alam, Sh. (2000). The Changing Paradigm of Iranian Foreign Policy under Khatami. *Strategic Analysis*, 24(9), 1629-1653,
- Alcaro, R. (2021). Europe's Defence of the Iran Nuclear Deal: Less than a Success, More than a Failure. *The International Spectator*, 56 (1), 55-72.
- Anadolu Agency (2022). Russia to Seek Restoration of Iran Nuclear Deal. *Anadolu Agency*, 23 June, <https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-war/russia-to-seek-restoration-of-iran-nuclear-deal/2620780>
- Arghavani Pirsalami, F. (2016). Iran-China Relations under Ahmadinejad: The Look to East Policy and Structural. *Research Letter of International Relations*, 8(32), 9-41. (in Persian)
- Askari, A. H.; Salehi, S. J.; & Almasi, M. (2021). A Study of Iran-Russia Foreign Relations after the Islamic Revolution (Comparison of the 2000s and 2010s) Based on the James Rosenau Continuity Theory. *A Quarterly Scientific Research Journal on Islamic Revolution*, 11(39), 123-137. doi: 10.22084/rjir.2021.24674.3360(in Persian)
- Azizi, H. (2021). Iran Looking East: A Shifting Balance of Power in Tehran's Foreign Policy. *Italian Institute for International Political Studies*, June 15, <https://www.ispionline.it/en/publicazione/iran-looking-east-shifting-balance-power-tehrans-foreign-policy-30863>
- Bagheri Dolatabadi, A.; & Rezaie, S. (2021). Iran's National Roles and Foreign Policy: A Quantitative Analysis of Martyr Beheshti's Interviews and Lectures. *Political Strategic Studies*, 10(37), 141-172. doi: 10.22054/qps.2020.49866.2451(in Persian)
- Bagheri Dolatabadi, A.; & Mardanlou, E. (2015). Effective Factors on Acquiring of Iran Nuclear Deal by Hasan Rouhani Government. *Iranian Research letter of International Politics*, 3(2), 28-48. doi: 10.22067/jipr.v3i2.49501(in Persian)
- Bagheri Dolatabadi, A.; & Shafie Seifabadi, M. (2022). *Iran's Foreign Policy from 1979 to 2022: A Look from the Inside*. Tehran: Teesa. (in Persian)
- Bakhshayesh Ardestani, A. (2006). *Principles of Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran*. Tehran: Avaye Noor. (in Persian)

۱۲۱

بررسی محیط منطقه‌ای
دریای خزر؛ شناخت
الگوهای منازعه و همکاری
امنیتی

- Caba-Maria, F. (2020). Iran–China Relations: A Game Changer in the Eastern World. In: F. J. B. S. Leandro et al. (eds). *The Geopolitics of Iran*. Singapore: McMillan Palgrave
- Chamlou, N.; & Katz, M. N. (2022). Putin Got What He Wanted at the Tehran Summit. But did Iran? *Atlantic Council*, 22 July, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/putin-got-what-he-wanted-at-the-tehran-summit-but-did-iran/>
- Daily Sabah (2021). Mixed Messages as World Reacts to Iran’s New President Raisi. *Daily Sabah*, 20 June, <https://www.dailysabah.com/world/mid-east/mixed-messages-as-world-reacts-to-irans-new-president-raisi>
- Dehghani Firouzabadi, J. (2017). *Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran*. 8th edition, Tehran: Samt. (in Persian)
- Donyaye Eghtesad Newspaper (2022). Promises Made by the President in 2022 and not Fulfilled. 21 March, [https://donya-e-eqtesad.com/62/3852126-\(in-Persian\)](https://donya-e-eqtesad.com/62/3852126-(in-Persian))
- Druyan-Feldman, B. C., & Lavi, G. (2022). China, Russia, and the Nuclear Talks in Vienna: The Gift that Keeps Giving. *Institute for National Security Studies*, <http://www.jstor.org/stable/resrep39802>
- Ehteshami, A., & Bahgat, G. (2019). Iran’s Asianisation Strategy. In A. Perteghella (Ed.), *Iran Looking East: An Alternative to the EU?* Ledizioni: ISPI Publications.
- Ekhtiari Amiri, R.; & Salehi-Khanar, M. (2017). Political-Economic Consequences of the Development of Iran-China Relations in the Framework of Look East Policy (2014-2015). *Political Studies*, 10(40), 102-63. (in Persian)
- Etemad Newspaper (2021). Strategic Solidarity of the Heads of Legislature, Executive and Judiciary, Beyond Tactical Coordination. 2 December, [https://www.magiran.com/article/4243895\(in-Persian\)](https://www.magiran.com/article/4243895(in-Persian))
- Etemad Newspaper (2022). In the last year, 160 Cardiologists Have Migrated. 11 November, [https://www.etemadonline.com/23/581889\(in-Persian\)](https://www.etemadonline.com/23/581889(in-Persian))
- Fathollah Nejad, A. (2020). Revisiting Rouhani’s School of Thought: A Critical Discussion of Its Developmental and Foreign Policy Doctrines. in: *Foreign Policy of Iran under President Hassan Rouhani’s First Term (2013–2017)*, Luciano Zaccara (Ed), Singapore: Palgrave Macmillan.
- Galbraith, A. (2022). China Slams U.S. Sanctions on Iran as Cooperation Agreement Launched. *Reuters*, 15 January, <https://www.reuters.com/world/china/china-reaffirms-opposition-us-sanctions-iran-2022-01-15/>
- Ganji, A. (2013). Who is Ali Khamenei? *Foreign Affairs*, September/October 2013, <https://www.foreignaffairs.com/articles/iran/2013-08-12/who-ali-khamenei>
- Ghavam, A. (1993). *Principles of Foreign Policy and International Politics*, 6th Edition. Tehran: Samt. (in Persian)
- Green, W. (2021). China-Iran Relations: A Limited but Enduring Strategic Partnership. *Economic and Security Review Commission*, 28 June, https://www.uscc.gov/sites/default/files/2021-06/China-Iran_Relations.pdf
- Gugarats, H. (2022). US Responds to EU Proposal on Iran Deal. *Argus Media*, 24 August, <https://www.argusmedia.com/en/news/2364270-us-responds-to-eu-proposal-on-iran-deal>
- Hengel, D.; Small, A.; & Kirschenbaum, J. (2022). Three Views on U.S. Withdrawal from Iran Deal, and Europe and China’s Response. *GMF*, <https://www.gmfus.org/news/three-views-us-withdrawal-iran-deal-and-europe-and-chinas-response>
- Holmquist, E.; & Englund, J. (2020). China and Iran – An Unequal Friendship. *Swedish Defense Research Agency*, May 2020, 1-46.

- file:///C:/Users/persianRK/Downloads/FOIR4976.pdf
- IMF (2021). Direction of Trade Stastics (DOTS). *IMF*, <https://data.imf.org/?sk=9D6028D4-F14A-464C-A2F2-59B2CD424B85&sId=1515619375491>
- IRNA News Agency (2022). Eightfold Increase in Housing Prices in the Previous Administration, 18 September, <https://www.irna.ir/news/84873691> (in Persian)
- IRNA News Agency (2022). Major General Safavi: The Transfer of Power from the West to the East is Underway. 29 January, <https://www.irna.ir/news/84665960> (in Persian)
- IRNA News Agency (2022). Rouhani's Administration and the Highest Inflation after World War II, 2 September, <https://www.irna.ir/news/84860157> (in Persian)
- Jalali Baranji, M.R. (2008). Analysis of the Foreign Policy Decisions of the Islamic Republic of Iran Based on James Rozenau's Pre-theory. *Middle East Studies*, 16(2), pp. 49-74. (in Persian)
- Jathol, I.; Qazafi, M.; & Husain, T. (2017). Iran's Changing Foreign Policy Trends. *Asian Social Science*, 13(6), 95-101.
- Kamrava, M. (2021). Institutions and Policy in Iran's Relations with the GCC. *The Muslim World*, 0(0), 1-17.
- Kazemzadeh, M. (2013). Ayatollah Khamenei's Foreign Policy Orientation. *Comparative Strategy*, 32(5), 443-458.
- Khamenei, S. A. (2022). The Current Situation in Russia is an Opportunity for Iran's Economy. *Office for Preservation and Publication of Ayatollah Khamenei's Works*, 16 August, <https://farsi.khamenei.ir/others-dialog?id=50779> (in Persian)
- Khamenei, S.A. (2014). Statements in the Meeting of Members of the Supreme Assembly of Basij Mustazafin. *Office for Preservation and Publication of Ayatollah Khamenei's Works*, 27 December, <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=28344> (in Persian)
- Li, Y. (2017). Belt and Road: A Logic behind the Myth. In: A. Amighini (Ed.), *China's Belt and Road: A Game Changer?* Milano: Edizioni Epoké.
- Mohammadi, M. (2012). *Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran: Principles and Issues*. 5th Edition, Tehran: Dadgstar. (in Persian)
- Neack, L.; Hey, J.A.K.; & Haney, P.J. (2005). *Generational Change in Foreign Policy Analysis*. March 16, <http://www.user.sfsu.edu/mir/ir720spring05pentony/kristine.dec>
- Nourbakhsh, M. (2021). Economic and Social Effects of Brain Drain. *Magazine of Koucheh*, 6(36), 8-13. (in Persian)
- Pahlavi, P. (2022). The Origins and Foundations of Iran's "Look East" Policy. *Australian Institute of International Affairs*, 4 October, <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/the-origins-and-foundations-of-irans-look-east-policy/>
- Perteghella, A. (2019). *Iran looking East: An Alternative to the EU? Iran looking East*, <https://www.ispionline.it/en/publicazione/iran-looking-east-alternative-eu-24470>.
- Rahimi, A.; Khabiri, K.; Soltani, A.; & Motaghi, I. (2022). U.S Foreign Policy in the Trump Presidency and its Effect on the Security of the West Asian Region. *Afagh Security*, 14(51), 173-197. (in Persian)
- Raisi, S.I. (2021). A Successful Foreign Policy will be a Balanced Foreign Policy. *IRNA News Agency*, 5 August, <https://www.irna.ir/news/84427841> (in Persian)
- Raisi, S.I. (2021). Raisi: If We Paid Attention to the Resistance Economy, We Would not Have Today's Problems. *Al-Alam Network*, 30 December, <https://fa.alalam.ir/news/5972643> (in Persian)

- Raisi, S.I. (2021). Raisi: U.S. Power Is Declining and Its Threats Have No Effect on the Will of Nations. *Tasnim News Agency*, 24 December, <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1400/10/09/2635108>(in Persian)
- Raisi, S.I. (2021). Raisi: We Are Supporters of Human Rights. *Aftab News Website*, 21 September, <https://aftabnews.ir/fa/news/795835>(in Persian)
- Raisi, S.I. (2021). Raisi: We do not Tie People's Livelihood to the JCPOA. *IRNA News Agency*, 18 October, <https://www.irna.ir/news/84509388>(in Persian)
- Raisi, S.I. (2022). Raisi: Life Biography. *Seyed Ibrahim Raisi Information Base*, <https://raisi.ir/page/biography>(in Persian)
- Raisi, S.I. (2022). Raisi: The Era of Unilateralism Is Over. *Asr-e-Eghtesad*, 26 October, <https://asre-eghtesad.com/>(in Persian)
- Raisi, S.I. (2022). The High Officials of Iran and China have a Serious Will to Expand Long-term Strategic Relations, Regardless of International Developments. *Ilna News Agency*, 27 April, <https://www.ilna.ir>
- Raisi, S.I. (2022). Today, U.S. Dominance in the World is a Symbol of Arrogance. *Shabestan News Agency*, 4 November, <http://www.shabestan.ir/detail/News/1229113>(in Persian)
- Rezaei, F. (2019). *Iran's Foreign Policy after the Nuclear Agreement Politics of Normalizers and Traditionalists*. Ankara: Springer.
- Rosenau, J.N (1971). *The Scientific Study of Foreign Policy*. New York: The Free Press.
- Rosenau, J.N (1996). Powerful Tendencies, Startling Discrepancies and Elusive Dynamic: The Challenge of Studying World Politics in A Turbulent Era. *Australian Journal of International Affairs*, 50(1), 3-30.
- Rosenau, J.N. (2005). *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*. Translated by Alireza Tayeb, Tehran: Rosaneh Publications. (in Persian)
- Safaei, S. (2021). Ebrahim Raisi Isn't Who You Think He Is. *Foreign Policy*, 19 June, <https://foreignpolicy.com/2021/06/19/the-misunderstood-ebrahim-raisi/>
- Sajadpour, K. (2009). *Reading Khamenei: The World View of Iran's Most Powerful Leader*. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace.
- Sanaei, M.; & Karami, J. (2021). Iran's Eastern Policy: Potential and Challenges. *Russia in Global Affairs*, 19(3), 25-49.
- Sariolghalam, M. (2018). Prospects for Change in Iranian Foreign Policy. *Carnegie Endowment for International Peace*, February 20, <https://carnegieendowment.org/2018/02/20/prospects-for-change-in-iranian-foreign-policy-pub-75569>
- Sayadi, H.; & Sanaei, A. (2017). Geopolitical Factors Affecting Iran's Foreign Policy from West to East with an Emphasis on Russia between 1991 and 2016. *Research Letter of International Relations*, 10(39), 83-117. (in Persian)
- Seifzadeh, S. H. (1999). *Principles of International Relations*. Tehran: Dadgostar. (in Persian)
- Seifzadeh, S. H. (2005). *Iran's Foreign Policy*. Tehran: Samt. (in Persian)
- Sharafedin, B. (2016). Iran Leader Saye Never Trust the West, Seeks Closer ties with China. *Reuters*, 23 January, <https://www.reuters.com/article/us-iran-china/irans-leader-says-never-trusted-the-west-seeks-closer-ties-with-china-idUSKCN0V109V>
- Shine, S.; & Druyan-Feldman, B. C. (2022). President Raisi in Russia: Deepening Iran's Turn Eastward. *Institute for National Security Studies*,

۱۲۴

پژوهش‌نامه ایرانی
سیاست بین‌الملل،
سال ۱۳، شماره ۱، شماره
پیاپی ۲۵، پاییز و زمستان
۱۴۰۳

<http://www.jstor.org/stable/resrep39803>

Soltaninejad, M. (2015). Iran and Southeast Asian Countries Relations (2002 – 2013): Assessment of Look to the East Policy. *Foreign Relations*, 7(3), 7-31. (in Persian)

Starr, H.; & Russett, B.M. (2002). *World Politics: the Menu for Choice*. Translated by Ali Omid, Tehran: Ministry of Foreign Affairs Publications. (in Persian)

Trading Economics (2022). *Iran Inflation Rate*. <https://tradingeconomics.com/iran/inflation-cpi>

UN Conference on Trade and Development (2020). *General Profile: Iran (Islamic Republic of)*, November 6, <https://unctadstat.unctad.org/countryprofile/generalprofile/en-gb/364/index.html>

Velayati, A. A. (2022). Conversation with the Advisor of the Leader of the Revolution on the International Affairs of Iran, Russia and China; Three Important and Independent Powers against the Expansionism of U.S. and the West. *Information Base of the Office of the Supreme Leader*, 22 July, <https://farsi.khamenei.ir/others-dialog?id=50652> (in Persian)

White House (2022). *National Security Strategy*. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>

Willett, E. (2004). *The Iran-Iraq War*. New York: Rosen Publishing Group.

۱۲۵

بررسی محیط منطقه‌ای
دریای خزر؛ شناخت
الگوهای منازعه و همکاری
امنیتی

